

RECENZE KNIHY „NÁSTIN VÝVOJE VESNICKÝCH PŮDORYSŮ A PLUŽIN V ČECHÁCH: K VÝPOVĚDNÍ SCHOPNOSTI MAP STABILNÍHO KATASTRU“

Pro odbornou veřejnost i vysokoškolské studenty je jméno Jiřího Škabradu synonymem pro průzkum vesnických staveb a kořenů tradičního bydlení. O nejstarších, většinou venkovských, domech vydal dlouhou řadu publikací. Celoživotní práci zúročuje v knihách encyklopedicky pojatých, jednou z nich byla například publikace *Konstrukce historických staveb*.

Kniha *Nástin vývoje vesnických půdorysů a plužin v Čechách* vydaná Společností pro obnovu vesnice a malého města v roce 2022 je dalším takovým encyklopedickým shrnutím, jehož hlavním přínosem je to, co je skryto pod čarou: výpočetní možnosti map stabilního katastru. S mapami pracuje každý badatel, ale právě mapy tzv. stabilního katastru (měřičský operát) jsou pro průzkumníky zabývajícími se lidovými stavbami a sídly mnohdy prvním a nejstarším, někdy dokonce jediným, exaktním pramenem. Důležité jsou samozřejmě i písemné a vceňovací operáty katastru, hlavně pro srovnání stavu s předchozími soupisy pozemků, staršími katastry, většinou známými pod názvy berní rula, tereziánský katastr a lánové rejstříky.

Právě výjimečnosti map stabilního katastru mezi archivními prameny je věnována předmluva knihy se vzpomínkami na složitou cestu k místu jejich archivace v labyrintu budovy Ministerstva financí. Je dokonce připojen i dobový návod s plánkem, který připomíná dětské hry na hledání pokladu. Já jsem ono bludiště zažila ještě také, a pokud si vzpomínám, řídila jsem se hlavně polohou řeky Vltavy, protože archiv byl nejbližší jejímu břehu, přezíravě v záplavovém území; sbírky však byly včas digitalizovány a přemístěny, i když pravděpodobně ne kvůli vodě.

Publikace je řazena do šesti oddílů, přičemž metodické principy jsou hned ve druhé kapitole, po přehledu prací, které byly k tomuto tématu zatím zpracovány a které se zabývaly spíše popisy a děle-

ním plužin, právními otázkami spojenými s přechodem na emfyteuzi a jejímu spojení s kolonizací, zjištěním německých a později českých badatelů v rámci menších lokalit, ale i větších celků. Základní vědecká metoda, kterou Jiří Škabrada prezentuje, by se dala shrnout do teze: od jednoduchého ke složitějšímu, tedy že nejstarší dělení katastru bylo jasné a jednoduché a složitější síť je důsledkem mladších systémů, do nichž zasahovaly další vlivy.

Druhý oddíl se zabývá vesnickými půdorysy, jejich stabilitou a proměnami. Začíná kapitolou o sociálním členění, které bylo základem velikosti statků, jejich umístěním v sídle, a tím i určujícím pro urbanistickou strukturu vsi. Další kapitoly se zabývají obnovou stavebních situací po zániku části nebo celého sídla a přiřazeny jsou pokusy o historický rozbor, většinou jde o díla jiných badatelů. Výchozím materiálem kromě výřezů z katastrálních map jsou zde i další podklady, zaměření plošně odkrytých vesnic, Pfaffenschlagu u Slavonic a Holi v Klánovickém lese. S těmito dvěma archeologicky prozkoumanými středověkými vesnickými sídly se setkáme i v dalších oddílech knihy, což je jedním z nedostatků, při větším počtu archeologicky vytěžených lokalit různých půdorysů z prostředí střední Evropy by se historie změn půdorysů sídel dokladovala věrohodněji. Srovnáním stavu zobrazovaném stabilním katastrem se autor přibližuje pomocí informací z tereziánského katastru, berní ruly či chybějících informací v případech pustých vsí, také odkazy na sjednocování. Většina příkladů vesnických půdorysů je z českého prostředí, ale každá kapitola má srovnání s moravským, v dalších oddílech knihy i slezským prostředím. U prvních pokusů o sídelněhistorický rozbor jsou zařazena shrnutí tří badatelů o třech sídlech (středočeských Ouběnic, rodné vsi Josefa Petráně, jihočeských Borovanech Martina Dohnala a Horusicích Karla Dudáčka).

Typy plužin se zabývá třetí oddíl, a to především dvěma základními soustavami: radiální a lánovou s různými variantami a kombinacemi. V této části knihy autor kromě katastrálních map používá i lidarové snímky, na nichž jsou relikty plužinového systému dobře viditelné.

Způsobem vyměřování se zabývá čtvrtý oddíl nazvaný Pravidelné zakládání – míry a moduly. Zde je již využito ve větší míře archivních materiálů z různých archivů, nejčastěji z fondů třeboňského oblastního archivu. Jednotlivé rozebrané moduly jsou pak vkreslovány do map, aby se tak demonstrovalo jejich použití při zaměření sídel, jednotlivých parcel i prostoru návsi.

Hlavními a nejobjemnějšími oddíly jsou pátý a šestý, které se zabývají vývojem půdorysů a plužin ve středověku a v novověku. V situacích obcí založených ve středověku si autor všímá polohy kostela. Následuje kapitola věnující se příkladům radiálních půdorysů a plužin, která prezentuje příklady z jižních Čech, Litomyšlska, Tepelska, Toužimska a Černokostelecka. Údolní lánové systémy jsou představeny na příkladech z území hornatějšího charakteru, jako je například Broumovsko či Moravskotřebovsko. Další kratší kapitoly představují dlouhé a krátké dvouřadové půdorysy, jednoradé půdorysy či smíšená řešení a návsi velikosti městských náměstí. Všechny příklady a rozborů jsou dokladovány mapou stabilního katastru, někdy doplněnou lidarovým snímkem či fotografií. Novověké půdorysy reprezentují opět lánová schémata, dvouřadový systém

či systém proužkový, doplňují jej paseky a poté systémy symptomatické pro robotní abolici, známou jako Raabovy reformy. Nechybí ani plány pro nově zakládané či zamýšlené obce v okolí barokních pevností Terezín a Josefov a kapitola o nejmladších zakládaných vesnicích.

V závěru Jiří Škabrada rekapituluje uspořádání dosavadních, trochu neurčitých, představ o vývoji vesnických pů-

dorysů a plužin s tím, že opakuje premisu vyřčenou v úvodní kapitole, totiž tezi o jednoduchosti původního dělení a o časem stoupající míře složitosti vztahu mezi usedlostí a k ní příslušejícími pozemky. K této „jednoduchosti“ se ovšem autor dobral přes desítky a stovky zkoumaných situací, které čtenářům a uživatelům předkládá a které spolu s věcným rejstříkem činí z knihy neocenitelnou encyklopedickou pomůcku.

Na adjustaci a vydání publikace má Iví podíl i Zuzana Syrová-Anýžová, která se zhostila grafické úpravy spočívající v upřednostnění mapového portfolia před psaným slovem.

*Ing. arch. Dana Novotná, Ph.D.
Národní památkový ústav*